

JAKIN

ZUZENDARIA: JOAN MARI TORREALDAY

ARANTZAZUKO FRANTZISKOTARREN ARDURAPEAN ARGITARATUA

13 URTEA — 34 ZENBAKIA — ARANTZAZU, OÑATE — HILBELTZA-OTSAILA

Sarrera

Orain arte ere, zatika bederen, gure pentsaera azaldu izan dugu zenbait editorialetan. Horixe egin nahi genuke, gaur ere, kulturari buruz.

Jakintzari buruz hain zuzen, kultura-aldizkaria dalako JAKIN. Bidezko (ta beharrezko!) da, horregatik, programa bat izan dezagula. Programa hori gure lanerako behar dugu, nundik-norakoa jakiteko, bide horren egoera ezagutzeko, eta azken helburuak, argi ta garbi, begien aurrean beti euki ditzagun. Bestela, orain arte bezela, gure erorbide nagusi baten abiatu-rik ibili beharko dugu aurrerantzean ere. Espontaneismoa salatu nahi dugu. Ez da, espontaneismoa, euskera salbatzeko biderik aproposena. Berezko bidea baida. Gure iritzian, espontaneismoak, luzarora, euskera heriotzara daramaki.

*Espontaneismo galgarri honi draga bat bezela ezarri behar dio-
gu. Nola? Planifikazio baten bidez. Derrigorrezko ikusten dugu
planifikatze hori. Planifikazio zehatza bada, hobe.*

*Planifikazio hori, egitarau hori, ekintzarako behar dugu, ezer
baliokorik egingo badugu. Programak, edozein dala, ekintzarako
planteamendu bat esan nahi du betiere. Xede ta helburu batzuk
bistan hartu, boien funtzioan medioak bilatu, ta martxan jartzeko
bidea adierazi: hori da programaren funtsa. «Nora» eta «nola», bie-
kin ari gera jokatzten. Xedeen proposamendu orokar bat behar du-
gu, baina, baita ere, hara eramango gaituzten bideena.*

*Gure ekintza zer zirkunstantzitan ta nolako giroan egiztatuko
dan ezagutu behar dugu. Ez baida medioen aukera bera egin behar
egitarau bat hemen gauzatzeko eta, kasurako, Alemanian egiteko.
Ta hori, nahiz helburuak unibertsalismoaren erreinuan bat etorri.
Ingurua da, baitipat, aldatzen dana. Ta inguruaren arabera, joka-
bideak.*

*Edozein programak ahantz ezin dezakean printzipio hau, gu-
rera ekar dezagun. Galdetzen dugu: gure planifikazioa nolako giro
ta zirkunstantzitan gauzatuko da? Azterketa bat eskatzen zaigu,
gure errealitatea dan bezelaxe hartuaz, eta ez nahi gukean gisa.*

*Ikus dezagun, beraz, objetiboki (norberagandik igarotzeak
eransten dituan ikusmirak kontuan eukiaz, noski) gure kulturaren
egoera eta ingurua.*

*Gure kultura azikaitza ta ezikaitza da. Zergatik ba dakigu.
Atzeratuta dago. Euskal kulturaren egoera, zurtzarena da. Gure
kulturaren dena da egiteko butsa, guztia da «eginkizun», hitz honen
jatorrizko esanguran.*

*Euskal kultura agonian dago. Eta, dakigunez, agonia bakoitza,
arriku bat bada, indarraldi bat ere ba da. Arriskua da, heriotzaren
ataria dalako agonia. Euskera, beraz, hil diteke. Ta dakarren berez-
ko joera nagusi dedila uxten badugu, hil egingo da.*

*Agonia, aldiz, indarraldia ere ba da. Agoniak borroka esan nahi
du, heriotza uxatu egin nahi luke, egoera hortatik ateratzeko indar
iraulgile bat da. Heriotzari ezetz esaten dio: hori da sustraia. Uka-*

zio bat dago agonia bakoitzean. Eta ukazio hori bera datza gure kulturaren hasieran bertan. Zabartzaroaren aurkako, heriotzaren kontrako ukazio horrek mugiarazten du gure kultura. Gure kultura gaztea da, bizi-nahia dario, nork nahi zuan museoan sartu? Gure kultura, borrokalaria da, errextasun-bila euskerara datorrenak, ez daki nora datorren.

Ukazio hau, ondorio guziekin, kontuan euki behar du planifikazio batek. Ezin du abaztu euskal kultura ezarritakoaren ukazio-tik hasten dala. Ezarritakorik ezin du onartu euskal kulturak. Heriotza aukeratuko luke-ta onartuko balu. Folklorismoa arbuia egiten du —nola ez!— labur baidatorkio euskal kulturari konzetu hori. Motz datorkio ere gure kulturaren baliorik nabarmenena honen aintzinasunean bilatzea. Arrazoi beragatik ezin da euskal kultura edo ekonomiaren edo politikaren edo filosofiaren mende jarri, ez eta hoiekin neurtu ta mugatu. Hori dena, kasu guzietan, ezarritakoa sendotzea litzake. Lanabes zanpatzaile bezela salatu behar ditu euskal kulturak joera hoiek denak.

Aise atera dezakegu, esandakoarekin, euskal kultura aurrelaria izango dala. Edo ez da izanen euskal kultura. Ez noski moda dalako aurrelari izatea, edo snobzale geralako. Izan-baldintza bezela ikusten dugu. Bizi-edo-ex-bizi-ko arazoa da guretzat, euskal kulturaren prolema ez dalako zerbait kontserbatzea edo iraunaraztea. Lortzea eta erdiestea da gure prolema. Euskal kulturak ez du erreallitatearen gibeletik joan behar, aitzinatik baizik. Esana da zergatia.

Aurrelari izateak, gebienetan, radikala izatea esan nahi du. «Radikala», hots, sustraietara itzultzen dana. Kulturari aurrelari danak, beraz, kulturaren iturrietara jo behar du. Iturrietara itzultzea, joera ezaguna da, modan dago munduan. Ta gure artean ere bai, euskeraren batasunari gagozkiolarik baitipat. Konprenitu da autore zaharretan tinkatu behar ditugula begiak. Baina, gure artean, ez da, ez luke izan behar, literatur-joera soila. Gainontze-koetan ere jokabide bera hartu beharrean gaude. Lege unibertetsala da.

Ukazioaren radikaltasuna da gurea. Euskal kultura ez da ezereen jabe. Legeak ukatu egiten ditu, ofizialtasuna ukatu, erakun-

deak eta egiturak ere ukatu. Gure ukazio hau ez da, halare, irteera-bako kalean dabilenaren jokabidea. Ez da joera itsua, ukazioaren ukazioa dalako. Euskal kulturaz mintzatzean, zer adierazi nahi duzute?, galdetzen digutenentzat, ba dugu erantzun laburto bat: gu geu izatea gaur. Ta hara, ukazioaren bidez afirmazioa tajutu dugu. Erakundeak gure gutasuna ukatzen dutela? Hoiiek ukatzean (eta ukatuaz) gutasun hori baiezten dugu guk.

Esan duguna. Euskal kulturak, afirmazioa dan ukazioa du sus-traitzat. Horregatik bere egitekoa, kontrajartzea izanen da: era-kundeei, herria; kultura filisteoari, kultura iraulgilea; kultura aris-tokratikoari, kultura herrikoia.

Fruituetatik ezagutzen omen da arbola. Ta ondorioetatik epai-tuz hain zuzen, kultura iraulgilea eta herrikoia, biak ikusten ditu-gu kultura filisteoaren kontrako muturrean. Izan ere, kultura bat iraulgile bilakatzea nahi badugu, herrikoi beharko. Ponderu hontan, ulerbide okerrak mozteko, bereiztea komeni da. Herrikoitasuna eta herrikoikeria bi dira, ez bat. Herrikoikeria da euskal kulturaren-tzat arriskurik handiena. Ustekabean, herrikoikeria aupatzen da baztarretan. Txokokeri gehiegi ikusten dugu arlo guzietan, loka-lismu asko. Herrikoikeria da hau dena, euskaldungoaren batasuna-ren heriotza dalako. Herrikoikeria, gure artean, kultura filisteoaren fruitu heldu bat besterik ez da. Kultura filisteoak errezkeria, aise-tasuna, esan nahi du. Euskal kulturaren prolematika, oster, zaila eta garratza da.

Herrikoikeria kondentatzeko erabili dugun garratzasun berare-kin gaitzesten dugu kulturalismoa. Didaktismoa kontrajartzen dio-gu. Didaktismoa, guretzat, zer da?: irakatsi, adierazi, esplikatu, informatu. Jakintza-infrastruktura bat behar dugu Herrian, kul-turalismoan eror ez gaitezen, eta, baitipat, euskal kultura desarro-llonetik atera abal dezagun.

Gaur egun, edozein eginkizunak, profesionalak behar ditu, hots, hortarako espezializatuak eta egunero zortzi ordu lan hortan diar-duten gizonak. Baina, desarrollopean kausitu dalako, noski, afizio-natuen lana da euskal kultura. Gure artean ez baidago ia profesio-

nalismurik. Gaurkoz, euskal kulturaren liberatuak, andereñoak dirala esan dezakegu. Hortik kanpo ezer gutxi. Korapilo hau da zailenetakoa. Zeren, espezializatuak ez baditugu sortzen, esponenteismoa nabarmenduko da aurrerantzean ere. Eta, gainera, liberaturik ez badugu, eskastasuna izango da gure literaturaren karakteristika nagusia.

Gaurkoz, amateurismoan jokatu beharko dugu. Baina soluzio hau, erdizkakoa, badaezpadakoa eta eskasa dala jakinaz.

Aipatutako kondizionamendu hauek denak gogoan euki behar dira euskal kulturaren planifikazioa egiteko orduan.

Eta martxan daudenekin ere kontatu behar dugu, ez da dudarik. Hor dugu Euskaltzaindia, aldizkariak, talde nagusi batzuk, idazleak, alfabetatzea, kantariak. Hauetatik, batzuk bederen, ikusiko ditugu hemen.

Euskaltzaindia. Honekin kontu dezagun. Euskaltzaindia da, benetan, erabat euskalduna dan erakunde bakarra, bere baitan Euskal Herri guziko ordezkariak biltzen ditu-ta. Kulturaren eta hizkuntzaren arteko arazoetan, gainontzeko hizkuntza-auzi guzietan kal Herri guziko ordezkariak biltzen ditu-ta. Kulturaren eta hiz-Harek esandakoa betetzea, derrigorrezkoa zaigu guztioi. Ez legez agintzen dualako. Ondotxo dakigu ez duala, zoritxarrez, lege-indarrik. Baina bere kontseiluak zergatik guretzako agindu bihurtu ez?

Euskaltzaindiak, bere aldetik, eraberritu sakon baten premia du. Baina arazo hau bere hortan utz dezagun guk, Euskaltzaindiak berak planteaturik daukalako.

Idazleek, bestalde, programa baten arabera lanegin behar dute. Programa zehatz bat, euskeraren eta herriaren momentuari begiratuz eratua. Euskal idazleek bateratu beharra daukate, gure iritzian hiru asmuok bultzaturik: lan egitekoa, euskera bateratuan idaztekoa, ta heuren lanak koordinatzekoa.

Sakabanaturik, eta mutur-joka ere, gabilitza. Gure portaera askok aurtzaroko asarre ta errierta hoiekin zerikusi gehiegi daukate, gure lotsarako. Honela gabilitzan artean, alferrik lan egiteaz gainera, espontaneismoan jarraituko dugu.

Gainera, idazle bezela ordua da interes profesionaletan pentsatzeko ere. Profesionalismo bat nahi dugunez gero, idazleak idazbidetik atera behar du ogibidea. Honek berak eramango du idazlea espezializatzerara ta hobetzerara, bere burua landuaz.

Ba dakigu ez dala gaur profesionalismo hau, osorik, gauzatzeko eguna. Baina asko da, helburu bezela ikusiaz, asmoa martxan jartzea bera.

Kultura herrikoari buruz mintzatu gera berriki. Hortara gatoz atzera.

Euskaltzaindiarekin eta Idazle-batasunarekin ez dago dena egin da. Lurrari eta gizarteari lotuta egotea eskatzen baidigu kultura-konzetuak berak, norbera bakarrik (edo taldetxo batzuk) kulturadun izatearekin ezin gindezke konforma. Kultura herritartu egin behar da. Ta, hortarako, lotura izango diran terteko egiturak sortu eta ugaritu behar dira.

Hor daude ikastolak. Errealidade bat dira, zorionez. Hauetaz nekeza da ezer esatea, epe luzerako lana danez gero, ta bere fruituak hemendik urte batzuetara helduko diralako, ume hoiek azita gero. Baina martxan bertan sortzen zaio ikastolari bitartekoaren prolema: ikastolatik atera eta gerokoaren bitartekoarena, alegia.

Ikastolan, gainontzeko anitz eginkizunetan bezela, ofizialtasunik-ezaren ondorioak garbi ikus ditezke. Ondorio bat —ta ez txikiena—, planifikazio orokar baten falta. Orokartasun hau bi arazoigatik eskatzen dugu, ta bere falta salatzen. Lehendabizi, Euskal Herriko ikastola guziak bere baitan sartzen dituan erakunde bat nahi dugulako. Ezin dugu abaztu lokalismoa dala arrisku nagusienetakoa ikastoletan. Eta orokarra, bigarren, alegia, ikastolaren errealitate osoari begiratu beharko diona; errealitate hortan euskeraren batasuna eta aurtzaroaren eziketa-planteamendua zuzenki sartzen diralarik.

Ikastolarekin batera, kultura herritartzeko, alfabetatzea dago. Hemen du, aitatu dugun didaktismoak, bere aplikaziorik zehatzena. Lan honek, diogunez, «alfabetatzea» izena daramaki. Baina ez da euskeraz irakurtzen eta idazten irakastea bakarrik. Kultura-gaiak —eta hauen artean bere Herriarenak daude— irakasten dira. Horregatik, alfabetatzea baino areago kulturizatzea da.

Kultura landuaren eta herriaren artean neurri egoki batzuk gorde behar dira, lana alferrikako gerta ez dakigun. Alegia, herriaren eta idazlearen arteko lokarri bat behar da. Lotura honen falta gure artean senditzen da. Ta hain zuzen, ikastolak bezela, alfabetatzeak izan behar du idazlea eta irakurlea elkarteratu behar dituana. Alfabetatzearen bitartez Euskal Unibertsitatea herritartu behar dugu. Bide egokia da.

«Alfabetatzeak» aukera egina du. Euskeraz mintzatzen diranen artean geratu da. Pentsatu beharra dago —iraupena bakarrik ez baino hedadura nahi badugu— erdaldunak nola euskaldundu. Ikusten gaudenez, erakundeak aldatu bitartean, banaka batzuk besterik ez baidira etorriko. Bai euskalduntze honek eta bai euskaldunen alfabetatzeak, gehiengana iristen ez badira, ez dute sentidu handiegirik.

Geroari begiratu bat eman dezaiogun. Berriz diogu: profesionalismo bat behar dugu; espezializatuak behar ditugu. Hortarako, nahi-ta-nahi-etzko zaigu «kuadroak» eratzea. Ta hain zuzen ekinbide hontan, pentsatzen dugu, alfabetatzeak, baldin osorik egiten bada, Unibertsitateak aina eman dezaiukeala.

Unibertsitatearekin sartu geranez gero, kulturaren planifikazio hontan, unibertsitarioak ere kontuan —ondo kontuan!—euki behar ditugu. Anitz euskaldun dago Unibertsitateetan. Mugaz handik ere bai. Taldetxo bat edo beste kendu, eta beste denak sakabaturik daude. Ez dakigu nola, baina bai zergatik, unibertsitario boiek elkartu egin behar dira.

Ba da kultura baten ondorio sakonak dituan arazo tekniko bat: argitaldariarena. Ez daukagu euskerarekin soilik lan egiten duan argitaldari bat bakarra. Eta euskeraz ezer argitaratu obi duten edi-

torialek ez dute euskal liburuaren politikarik. Eta baldin badute, penagarria da. Editorial denek erderara jotzen dute, euskal gaiak erabiliz, nahi bada. Baina erderaz. Joera zabaldua da. Hedatua bezin okerra, guretzat. Erderaz idatzitako liburu hauei atergabeko gerla egin behar diegu.

Euskeraz behar ditugu liburuak. Azken urteotan, euskeraz egiten dan lanik nagusia —ta gehiena— aldizkarien bidez egina da. Baina aldizkariak, betiere, zatika egin behar dute, ez sistema eta planifikazio oso baten barruan. Hoiien lana bai, baina gehiago egin behar da. Kulturazko gai guztiak, sakonki, euskeraz ematen has-teko ordua da. Ortografiaren eta terminologiaren batasun batekin. Baina nola? Liburuak probokatuz, egitarau baten barruan noski, eta ez berekasa sor ditezen zai egonaz. Liburuak probokatu, ikas-tolari, alfabetatzeari eta euskal unibertsitarioei begiratuz. Eta hau, euskeratuz eta sortuz, bietara.

Beti bezela, kreazio-lanari eta literatura butsari autonomia handia uzten zaie.

J A K I N